

SUURPALON JÄLKEISEN TURUN TYÖVÄESTÖ JA HUONO-OSAISET – TUTKIMATONTA HISTORIAA

Kirsi Vainio-Korhonen
professori, Turun yliopisto

Topi Artukka
FT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

Taina Saarenpää
FT, tietoasiantuntija, Lapin yliopisto

Noora Viljamaa
FM, väitöskirjatutkija, Turun yliopisto

Suomen suuriruhtinaskunnan kaupunkien asukkaiden enemmistö oli 1800-luvulla köyhää ja huono-osaista. Tämä oli tilanne myös syksyllä 1827 palaneessa Turussa. Tuolloinen palo on edelleen vedenjakaja kaupungin historiassa, rajakohta historiallisen ja modernin Turun välillä. Paloa ja sen välittömiä seurauksia on tutkittu samoin kuin kaupungin uutta rohkeaa asemakaavaa ja uudisrakennustyötä.¹ Tiedämme kuitenkin hyvin vähän siitä, miten kaupungin asukkaiden enemmistö – turkulainen työväestö ja kaupungin köyhälistö – suurkatastrofin koki, miten palo vaikutti sen elämään ja miten nuo ihmiset ylipäätään selvisivät tragedian jälkeisistä vuosikymmenistä.

Köyhien turkulaisten historia on jäänyt Pohjoismaiden kautta aikain suurimman kaupunkipalon jäljiltä pitkälti arvoitukseksi.

Tässä artikkelissa tutkimme palon jälkeisen Turun demografisia ja taloudellisia oloja, asumista ja työväestöön lukeutuvien naisten ja lasten selviytymistä 1830- ja 1840-luvuilla. Yhteiskuntatieteilijät kiinnittivät jo pari sataa vuotta sitten huomiota 1800-luvun alkupuolen Lontoon ja Pariisin kaltaisten teollistuvien metropolien laitamiin kasvaviin, syrjäytyneisiin, huono-osaisiin ja varattomiin ihmisryhmiin.² Suomessa varhaismodernien kaupunkien työväestön tai varattomien historia ei ole samalla tavalla kiinnostanut tutkijoita. Turku

-
- 1 Svante Dahlström, *Åbo brand 1827: Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843* (Åbo: Åbo stads historiska museum, 1929); Eino Jutikkala, ”Turun suurpalon vaikutus tonttien omistukseen ja tonttien omistajiin,” teoksessa *Historiallinen Arkisto*, vol. 58, *Juhlajulkaisu Einar W. Juuan kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta 7. 1. 1962* (Helsinki: SHS, 1962), 336–353; Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1809–1856* (Turku: Turun kaupunki, 1972); Hannu Salmi, ”Catastrophe, Emotions and Guilt – The Great Fire of Turku 1827,” teoksessa *Catastrophe, Gender and Urban Experience, 1648–1920*, toim. Deborah Simonton & Hannu Salmi (New York: Routledge, 2017), 121–138.
 - 2 Antti Häkkinen, ”Helsinkiläistä alamaailmaa etsimässä,” teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toim. Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (Tampere: Vastapaino, 2015), 21–50; Oscar Lewis, *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty* (New York: Basic Books, 1959). Stuart Woolf, *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (London: Methuen, 1986).

Rippikirjaan merkittiin jokainen kaupungin asukas ja hänen ammittinsa. Luostarinmäen tonteilla asui runsaasti työväestöä, esimerkiksi kirvesmiehiä perheineen. Tontin 169 asukkaaksi on merkitty myös avioton äiti Ulrica Pihl, joka päätyi pienen poikansa kanssa köyhäntalon asukkaaksi saatuaan sairaskohtauksen. Kloster 169, s. 148, Turun suomalaisen seurakunnan rippikirja 1832–1841 (I Aa1:60), KA, Helsinki. Kuva: Maria Syväniemi.

oli palon jälkeen köyhien ja työläisten asuttama, mutta näiden ihmisten kokemuksista ei löydä kaupungin virallisen historian sivuilta muuta kuin hajanaisia muruja siitä, millaisten viranomaistoimenpiteiden kohteina he olivat.³ Nostamme esiin tämän varhaismodernien suomalaiskaupunkien tuntemattomaksi jääneen väestöryhmän. Pohdimme sitä, kuinka suuri osa Turun asukkaista lukeutui työväestöön ja köyhiin, ja sitä miten palon kaltainen iso katastrofi vaikutti kaupungin alempiin sosiaaliryhmiin. Samalla avaamme sitä, millaisin lähtein varhaismodernia työväestöä ja kaupunkien köyhiä voidaan ylipäätään tutkia.

Hyödynnämme artikkelissamme *työväestön* käsitettä määrittelemään sitä joukkoa ihmisiä, jotka tulivat myöhemmin muodostamaan suomalaisen työväenluokan. Kansalliskirjaston

digitoituun sanomalehtiaineistoon tehdyistä hauista käy ilmi, että sana *työväki* tunnettiin jo 1820-luvun alussa ja *työväestö* 1860-luvulla. Olemme päätyneet puhumaan työväestöstä, sillä laaja-alaisesti ymmärrettynä se pitää sisällään kaupungin koko työtätekevän väestön. Sen sijaan sanalla *työväki* on arjen kielenkäytössä paljon tapauskohtaisempia ja paikallisempia ulottuvuuksia. Työväestöön kuuluivat 1800-luvun alkupuolella niin kisällit, oppipojat, kirvesmiehet, merimiehet, rengit, piijat, pesijät, tupakankäärijät, tehdastyöläiset kuin kaupungin palkkalistoilla olleet ulkotyöläiset, kuten palovahdit ja vartijat. Samankaltaista työväen määritelmää käytti myös valtiovalta 1820-luvulla, jolloin keisarillinen asetus rajasi kaupunkien työväkeen kuuluvaksi ”Työmiehet, Kesällit, Oppipojat, Merimiehet ja Asukasten Palweljat”.⁴

3 Nikula, *Turun kaupungin*.

4 ”Keisarillinen asetus juoppoutta ja väkiviinan luvaton myymistä vastaan 18.3.1829,” *Turun Wiikko-Sanomien* 13.6.1829, s. 3.

Köyhien kaupunkilaisten historia hahmottuu viranomaisarkistojen tiedonmuruista

Suurpalon jälkeisten vuosikymmenten osalta työväestön ja köyhien kaupunkilaisten tutkimuksen lähtökohtana ovat valtion, kirkon, kaupunkien ja tuomioistuinten tuottamat viranomaislähteet. Ne ovat syntyneet tarpeesta kontrolloida ja valvoa niitä elämän osa-alueita, joilla oli julkista valtaa käyttävien näkökulmasta merkitystä yhteiskunnan toiminnan kannalta. Viranomaislähteet käsittelevät ihmisten kohtaamia virkavallan kanssa ja koskettavat siksi usein myös elämän kipeitä ja karuja puolia, kuten menetyksiä, sairauksia ja toimeentulon vaikeuksia. Koulutetun virkamieskunnan laatimiin lähteisiin on tallennettu tietoa yksittäisistä ihmisistä ja myös köyhistä väestöryhmistä, mutta nämä lähteet edustavat aina viranomaisen tulkintaa ja katsetta. Tutkittavien eettisen kohtelun kannalta on olennaista ottaa huomioon se, ettei yksilöllä yleensä ollut mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, millaisia tietoja hänestä kerättiin tai millä tavalla häntä ja hänen elämänsä asiakirjoissa käsiteltiin.⁵

Tutkimus nojautuu viranomaislähteisiin, sillä työväestöön kuuluneiden tai köyhien kaupunkilaisten itse tuottamia kirjallisia aineistoja, kuten päiväkirjoja ja kirjeitä, joita

käytetään runsaasti varakkaampien yhteiskuntaryhmien tutkimuksessa, ei 1800-luvun alkupuolella syntynyt.⁶ Vain pieni osa työväestöstä, köyhistä ja köyhäinhuollon piirissä olleista hallitsi luku- ja kirjoitustaidon. Jokaisen tuli ripille päästäkseen kyllä tuntea kristinoppia ja osata lukea uskonnollisia tekstejä, mutta kirkko ei vaatinut eikä opettanut kirjoitustaitoa. Kisälleiden ja oppipoikien edellytettiin kuitenkin hallitsevan ainakin jossain määrin sekä lukeminen että kirjoittaminen. Luku- ja kirjoitustaidoista kertoo myös tuoreessa turkulaislapsiperheitä käsittelevässä tutkimuksessa tehty havainto siitä, että köyhienkin perheiden lapset saattoivat käydä koulua.⁷ Harvalla näistä luku- ja kirjoitustaidon ainakin jossain määrin hallinneista oli kuitenkaan resursseja tai riittäviä taitoja tuottaa omaa kirjallista aineistoa tai säilyttää sitä.

Useimmat viranomaislähteet jättävät pimentoon ihmisten kokemukset ja yhteiskunnan sääntelyn ulkopuolelle jääneet elämän osa-alueet. Esimerkiksi tietoa naisten tekemästä työstä on hankalaa tavoittaa lähteistä, sillä viranomaiset olivat kiinnostuneita vain miesten työstä.⁸ Jos viranomaisen toimien ja kiinnostuksen kohteena olevan työväestöön kuuluneen tai köyhän ihmisen näkökulma on säilynyt, on se yleensä kietoutunut osaksi vi-

-
- 5 Ks. Rodney G. S. Carter, "Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence." *Archivaria* 61 (2006): 215–233; viitattu 30.7.2022, <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12541>. Pirita Frigren, "Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä?: Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa," teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 51–70; Kirsi Vainio-Korhonen, "Vastuullinen historia," teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 29–47; Taina Saarenpää & Panu Savolainen, "Turkulaisten jäljillä – Arkistot, historiallisen tiedon reunaehdot ja tutkimusprosessi," teoksessa *Turun köyhät kasvat: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 13–29.
- 6 Ks. esim. Topi Artukka, *Tanssiva kaupunki: Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla* (Helsinki: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, 2021).
- 7 Kimmo Ikonen, *Turun koulut aikansa ilmiönä* (Turku: Turun kaupunki, 2015), 38; Pirkko Leino-Kaukiainen, "Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella," *Historiallinen Aikakauskirja* 105, no. 4 (2007): 425–426; Noora Viljamaa, Kirsi Vainio-Korhonen, Ida Mäkinen & Aura Peltoniemi, "Luostarinmäen koululaiset ja sosiaalisen osallisuuden mahdollisuus," teoksessa *Turun köyhät kasvat: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 112–123.
- 8 Kirsi Vainio-Korhonen, "Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli," teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: Sukupuolten historiaa*, toim. Anu Lahtinen (Turku: THY, 2001), 187, 189–192.

ranomaisten näkökulmaa esimerkiksi kirjurin kirjaamana suullisena todistajanlausuntona tai jonkun kirjoitustaitoisen avustajan laatimana valituskirjelmänä. Arkistojen järjestämis-, luettelointi- ja kuvailukäytännöt korostavat arkistonmuodostajan – eli yleensä viranomaisen – näkökulmaa. Arkistoista on usein hankala tavoittaa tietoja, jotka koskettavat suoraan yksittäisiä ihmisiä, perheitä ja yhteisöjä.⁹ Eri viranomaisten tekemät merkintävirheet ja vaihtelevat käytännöt voivat myös vaikeuttaa tulkintaa ja rajanvetoja. Esimerkiksi henkilön nimi ja ammatti on eri lähteissä voitu, kirjoitajasta, näkökulmasta tai laatimisaikankohdasta riippuen, merkitä hyvin eri tavoin. Työväestön ja köyhien kaupunkilaisten tutkimus edellyttääkin laajojen viranomaisaineistojen tarkkaa ristiinluentaa, katseen kääntämistä viranomaisten toiminnasta yksilöihin ja perheisiin sekä eri aineistojen sisältämien tiedonmurusten yhdistelyä.¹⁰

Tämä artikkeli pohjautuu pitkälti henkikirjoihin, joita kaupungit laativat pitääkseen kirjaa henkirahaa maksavista ja siitä vapauteutuista kaupunkilaisista. Ne antavat tuokiokuvan jokaisen tontin ja talon asukkaista kunkin vuoden lopussa.¹¹ Henkikirjoihin merkittyjen ammattien ja muiden sosiaalista asemaa määrittävien kuvailujen avulla on mahdollista tunnistaa ja tavoittaa kaupungin työväestöön ja köyhäinhuollon piiriin kuuluneet perheet ja yksilöt ja sijoittaa heidät kaupungin kartalle.

Tiedot auttavat rakentamaan kuvaa siitä, millaisen väestönsosan ja yhteisön he kaupungissa muodostivat. Ammatit, omistus- ja vuokra-suhteet, perheiden koko sekä sukupuoli- ja ikäjakauma mahdollistavat esimerkiksi eri ammattiryhmiin kuuluneiden varallisuuden, tukiverkostojen laajuuden ja sosiaalisen aseman vertailun.¹²

Henkikirjojen avulla päästään hetkittäin kiinni yksilön elämänvaiheisiin ja elämässä tapahtuneisiin muutoksiin, kuten sosiaaliin nousuihin ja laskuihin, ammattien vaihtumiseen sekä perhesuhteiden muutoksiin. Yksilöiden ja perheiden elämänpolkujen tarkempi hahmottaminen ja muutosten seuraaminen edellyttää kuitenkin sitä, että henkikirjoja luetaan rinnan seurakuntien ylläpitämien rippikirjojen kanssa.¹³ Rippikirjoihin merkittiin jokainen varallisuudesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Sen sijaan, kun esimerkiksi köyhäntalon asukkaiden määrä kasvoi kaupungissa palon jälkeen, he saattoivat muuttua henkikirjoissa pelkiksi numeroiksi.¹⁴ Toisin kuin henkikirjoja, rippikirjoja myös täydennettiin jatkuvasti, ja niihin tallentuivat pienetkin muutokset. Rippikirjojen avulla päästään myös muihin seurakuntien kokoamiin lähteisiin; syntyneiden, vihittyjen ja haudattujen luetteloihin, joiden avulla on mahdollista hahmottaa tarkemmin esimerkiksi yksilöiden ja perheiden sosiaalisia suhteita, asuinoloja sekä toimeentuloa vaikeuttaneita olosuhteita.¹⁵

9 Ks. esim. Kirsi Vainio-Korhonen, ”Kadonneet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa,” teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toim. Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (Helsinki: SKS 2021), 146–165; Diane Beattie, ”Retrieving the Irrecoverable,” *The Reference Librarian* 26, no. 56 (1997): 83–94, https://doi.org/10.1300/J120v26n56_07.

10 Saarenpää & Savolainen, ”Turkulaisten jäljillä,” 13–29.

11 Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat 1809–1975, KA, Helsinki.

12 Vrt. Maria Syväniemi & Noora Viljamaa, ”Luostarinmäen lapsiperheet 1800-luvun alkupuolella,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 63–79.

13 Pää- ja rippikirjat, Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, KA, Turku.

14 Turun kaupungin henkikirjat 1843, T:43, Turun ja Porin läänin henkikirjat 1809–1975, KA, Helsinki. Ks. luku Yksinäiset naiset ja turvattomat lapset Turun köyhäntalossa.

15 Saarenpää & Savolainen, ”Turkulaisten jäljillä,” 13–29; Päivi Happonen, *Sukututkimuksen asiakirjaopas: Väestöhistorialliset arkistolähteet* (Mikkeli: Karjala-tietokantasäätiö, 2004).

Artikkelin yhden keskeisen lähderyhmän muodostavat Turun palon jälkeisiin tontti-kauppoihin liittyvät maistraatin arkiston tonttikirjat ja talolainojen luettelot.¹⁶ Niiden avulla on mahdollista tavoittaa ammattiryhmien sisäisiä sekä ammattiryhmien välisiä suhteita ja vuorovaikutusta, varallisuutta sekä rooleja kaupungissa. On olennaista huomioida, että näiden lähteiden tiedot koskevat sitä osaa työväestöstä, jolla oli merkittävää taloudellista ja sosiaalista pääomaa oman ammattiryhmänsä ja laajemmin työväestön sisällä, mutta ei koko kaupungin mittakaavassa.

Turun työväestön ja vähävaraisten lukumäärä suurpalon jälkeisinä vuosikymmeninä

Turku oli ollut satojen vuosien ajan Suomen suurin kaupunki ja samalla suurin työväestön asuttama keskus. Se sijaitsi keskellä viljavinta ja vaurainta Suomea, mutta vuoden 1827 suurpalon jälkeen kaupunki kohosi taloudellisesti jaloilleen hitaasti. Tilannetta pahensi heti palon jälkeen vuonna 1831 iskenyt kolera-epidemia ja sen aikana koko maassa yleistynyt kerjäläisyys. Vielä kolmisenkymmentä vuotta palon jälkeen uutisoi Turussa ilmestynvä *Åbo Underrättelser* kaupungin asukkaiden köyhyydestä.¹⁷ Sanomalehden mukaan kaupungin luterilaisessa seurakunnassa oli 14 892 jäsentä vuonna 1855. Pääosa heistä oli nuorta ja varatonta väkeä, ja peräti neljä viidestä lukeutui työväestöön. Selkeä enemmistö oli niin ikään naisia, pääasiassa vähävaraisia piikoja,

yksinäisiä äitejä ja naisleskiä. Yli puolet oli alle 31-vuotiaita. Aviottoman lapsen synnyttäneille tai ”maatuille” naisille oli seurakuntien väkilukutaulussa oma sarakkeensa. Heitä asui Turussa 628. Naispuolisia leskiä oli 1 182. Suoranaisen köyhäinhoidon varassa tai ”vaivaisena” eli 336 kaupunkilaista. Heidän lisäksi 1 356 turkulaista oli saanut vuoden 1855 aikana apua kaupungin köyhäinkassasta. Näin laskien köyhäinapu oli jollakin tavalla koskettanut 12 prosenttia Turun luterilaisesta väestöstä. Koska vaivashoito kuului vain vanhuksille, vammaisille, parantumattomasti sairaille sekä turvattomille lapsille, ei terveille tai lapsettomille aikuisille,¹⁸ on tämän kaltaisen puutteen ja hädän täytynyt kytkeytyä etenkin kaupungin 447 vanhuksen ja 3 557 lapsen arkeen.¹⁹ 1840-luvun alussa Turussa oli asukkaita hieman vähemmän, 13 000, joista kuitenkin miltei 8 000 oli köyhiä tai suorastaan varatonta työväestöä. Neljännes kaupunkilaisista oli köyhiä naisia, piikoja, työläisleskiä ja itsellisiä naisia ja niin ikään neljännes alle 15-vuotiaita lapsia. Kokonaan tai osittain köyhäinhoidon varassa eli noin tuhat turkulaista.²⁰

Turun kaupungin maantieteellisesti pienellä alueella asui siis suuri määrä eri tavoin huono-osaisia ihmisiä. Tilanteen ollessa huonoimmillaan noin kymmenesosa turkulaisista sai vaivaisapua samalla, kun koko läänissä vastaavassa tilanteessa oli vain pari prosenttia asukkaista. Hyväosaisemmat papisto ja porvaristo perheineen olivat kaupungissa selvänä vähemmistönä.²¹

16 Turun kaupungin tonttikirjat, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA; Korottomien talolainojen luettelot, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.

17 *Åbo Underrättelser*, 28.11.1856.

18 O. W. Louhivuori, ”Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta” (Väitöskirja, Suomen keisarikunnan Aleksanterin-yliopisto, 1915), 34–36; Panu Pulma, ”Vaivaisten valtakunta,” teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 1994), 42.

19 *Åbo Underrättelser*, 28.11.1856.

20 Väkilukutaulu Turku 1845, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, KA, Turku.

21 Nikula, *Turun kaupungin*, 127, 225; Louhivuori, *Kunnallinen köyhäinhoitorasitus*, 106; Pulma, ”Vaivaisten valtakunta,” 55, 64–65.

Köyhyys ja huono-osaisuus eivät kuitenkaan olleet palon jälkeisessä Turussa kauttaaltaan samanlaista tai yhdenmukaista. Kaikkein köyhimmän, vaivaisiksi kutsutun kansanosan muodostivat vanhuuttaan raihnaiset, sairauden vuoksi työkyvyttömät aikuiset sekä alle 13-vuotiaat yksinäiset ja turvattomat lapset. Turussa köyhäinhoito oli kaupungin vastuulla, ja avun piiriin kuuluivat sekä köyhäintaloon sijoitetut että omissa asunnoissaan asuvat, lyhytaikaisempaa raha- ja ruoka-apua tarvitsevat ihmiset. Köyhäinapua saaneiden ryhmässä ei tehty eroa lasten ja aikuisten välille, mutta on arvioitu, että kaupunkien avustettavista ainakin viidennes oli lapsia.²² Nykytermein voisi sanoa, että köyhäinapua 1800-luvun alkupuolella saaneet turkulaiset elivät absoluuttisessa köyhyudessa kärsien jopa nälästä ja puutos-taudeista.²³

Työväestöllä oli ansiotuloja, mutta lähteet eivät kerro juuri mitään työssä käyvien tulojen suuruudesta. Voimme kuitenkin olettaa, että turkulaiset työläisperheet olivat meidän aikamme termejä käyttäen pienituloisia tai suhteellisesti tuloköyhiä.²⁴ Tästä kertoo jo se, että valtaosalle turkulaista Bell Lancaster-koulua käyneistä pojista ja tytöistä myönnettiin vapaaoppilaspaiikat perheen köyhyysperusteella.²⁵ Näiden lasten isät saattoivat saada säännöllisiä ansiotuloja esimerkiksi kirvesmiehinä tai muurarinkisällinä, mutta heidän tuloonsa jäivät kaupungin virkamiesten mukaan

kuitenkin selvästi turkulaisten keskimääräisen ansiotason alapuolelle.

Kaikki työelämässä olevat eivät myöskään olleet täystyöllisiä. Nykyään puhutaan vajaa-työllisistä niissä tapauksissa, joissa kotitalouden aikuiset työskentelevät alle viidenneksen potentiaalisista työkuukausistaan eli tekevät esimerkiksi vastentahtoisesti osa-aikaista palkkatyötä.²⁶ Yksinäisten äitien ja naisleskien toimeentulokeinoista on säilynyt vain vähäisiä tiedonmurusia, mutta tiedämme, että yksin tai aviottomien lastensa kanssa asuvat kaupunkilaisnaiset hankkivat niukan elantonsa monenlaisista tilapäistöistä, esimerkiksi pyykkäreinä, siivoojina, kaupustelijoina, päiväläisinä, seksityöllä ja jopa salakapakoinnin, näpistysten ja varkauksien kaltaisilla rikoksilla.²⁷ Yksikään näistä ansaintatavoista ei ollut kokopäiväistä palkkatyötä.

Työväestö ja vähäosaiset muodostavat tilastollisesti selvän enemmistön kaupungissa myös siinä tapauksessa, että tarkastelun kohteeksi valitaan kaikki Turun palon jälkeiset ruokakunnat. Taulukossa 1 ovat työväestöön lukeutuvia ryhmiä käsityöläiskisällit, oppipojat, merimiehet, muu työväestö – johon kuuluvat laudankantajat, kadunrakentajat, peltotyöntekijät ja tehdastyöläiset perheineen – sekä yksin asuvat ja itsensä elättävät työläisnaiset. Vuonna 1835 nämä ryhmät muodostivat yhdessä 60 prosenttia kaupungin ruokakunnista. Vähävaraisiin lukeutuivat usein myös yksinasuvat

22 Nikula, *Turun kaupungin*, 216–225; Panu Pulma & Oiva Turpeinen, *Suomen Lastensuojelun historia* (Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 1987), 28, 46.

23 Saila Leukumaa-Autto, ”Suhtautuminen köyhyteen Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle” (Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2020), 6, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202012177246>.

24 Markku Lindqvist, ”Monenlaisia köyhyysasteita,” *Hyvinvointikatsaus*, no. 1, 2003; Veli-Matti Törmälehto, ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhydestä,” *Hyvinvointikatsaus*, no. 4, 2012.

25 Viljamaa, Vainio-Korhonen, Mäkinen & Peltoniemi, ”Luostarinmäen koululaiset.”

26 Törmälehto, ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhydestä.”

27 Taina Saarenpää & Kirsi Vainio-Korhonen, ”Juoppoutta ja näpistyksiä – Luostarinmäen asukkaiden kokemuksia osattomuudesta,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toim. Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio (Turku: THY, 2022); Kirsi Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa: Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään* (Helsinki: SKS 2002); Kirsi Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityö 1800-luvun alun Suomessa* (Helsinki: SKS, 2018).

leskinaiset ja työelämän ulkopuolella olleet iäkkäät miehet säätyasemasta riippumatta. Heitä oli vuonna 1835 Turun ruokakunnista runsas kymmenesosa.

Taulukko 1: Turun ruokakuntien lukumäärä sosiaalisen aseman mukaan vuoden 1835 henkikirjassa

Ruokakuntien päähenkilön sosiaalinen asema	Ruokakuntien lukumäärä
Säätyläinen	179
Yksinasuva säätyläisnainen	48
Kauppias tai käsityöläismestari	265
Yksinasuva porvarissäätyinen nainen	184
Alempi virkamies	85
Käsityöläiskisälli tai -oppipoika	485
Merimies	95
Muu työväestö	201
Yksinasuva ja itsensä elättävä työläisnainen	472
Työelämän ulkopuolella oleva mies	48
Yksinasuva alaikäinen	13
Yhteensä	2075

Lähteet: Turun henkikirja 1835, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

Työväestön suurpalon jälkeiset tonttikaupat

Turun katastrofaalisella tulipalolla vuonna 1827 oli pitkälle kantautuneita vaikutuksia sekä kaupunkikuvan uudelleenrakentumiseen että työväestön asunnonomistussuhteisiin. Kaupungin ilme ja asuminen uudistuivat asemakaavaa myöten, mikä tarjosi samalla mah-

dollisuuden taloudellisten ja sosiaalisten resurssien uudelleenjakoon. Kaikille halukkaille ei löytynyt palon jälkeen omia tontteja rakennettavaksi, sillä tonttien koot kasvoivat ja määrät vähenivät suhteessa paloa edeltäneeseen aikaan. Poikkeuksellinen tilanne tarjosi kuitenkin joillekin työväestöön kuuluneille mahdollisuuksia hankkia oma tontti ja asunto epävakaamman vuokra-asumisen sijaan.²⁸ Turun jälleenrakentaminen kesti vuosikymmeniä, ja vielä 1800-luvun lopulla asemakaavan mukaisia tontteja oli asettamatta huutokaupattavaksi. Harvat alueet olivat silti enää vuosisadan lopulla paloa edeltäneessä asussa.²⁹ Kaupunkia ei siis rakennettu hetkessä, vaikka uudelleenasettamistyö oli organisoitua ja tavoitteellista jo heti vuoden 1827 jälkeen.

Palon jälkeisessä Turussa otettiin käyttöön arkkitehti Carl Ludvig Engelin uusi, ruutu-kaavamalliin perustunut asemakaava, jonka toteuttaminen käynnistettiin vuonna 1828. Kaupungin viranomaiset olivat päättäneet pian asemakaavan valmistumisen jälkeen, että paras tapa jakaa palaneissa kortteleissa sijainneet tontit oli huutokaupata ne halukkaille ostajille. Tätä ennen kaupunki arvioi tontit ja lunasti ne omistajiltaan. Varsinainen huutokauppatoiminta käynnistettiin heinäkuussa 1828, kun myyntiin tuli tontteja ensimmäisestä, toisesta ja kuudennesta kaupunginosasta.³⁰ Palolta säästyneitä tontteja ei lunastettu tai huutokaupattu kaupungin toimesta, vaan niiden omistus- ja asumisoikeudet säilyivät ennallaan. Vanhoille tonteille ei säännösten

28 Ks. laajemmin Topi Artukka, ”Katastrofin jälkeinen Turku,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaisten perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toim. Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio (Turku: THY, 2022); Jutikkala, ”Turun suurpalon.”

29 Iina Paasikivi, ”Engelin asemakaava ja sen muuttuminen 1800-luvun aikana,” teoksessa *Turun katuja ja toreja: Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, toim. Sanna Kupila ja Marita Söderström (Turku: Turun museokeskus, 2011), 77–100; Taru Sundstén, ”Turun kaupunkikuvan kehitys vuoden 1827 palosta nykypäivään,” teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toim. Vilho Niitemaa, Oscar Nikula & Tapio Sormunen (Turku: THY, 1979), 221–288.

30 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI_X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, Turun kaupunginarkisto; Jutikkala, ”Turun suurpalon,” 342. Engelin asemakaavasta ks. esim. Paasikivi, ”Engelin asemakaava.”



Taiteilija Carl Johan Fahlcrantzin näkemys Turun kaupunkikuvasta ja jälleenrakentamisen etenemisestä vuodelta 1841. Kuva: Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

mukaan saanut kuitenkin rakentaa uudisrakennuksia, vaan näin toimittaessa vanha tontti olisi pitänyt uudistaa Engelin asemakaavan mukaisesti.³¹

Kaupungin runsaalle työväestölle huutokauppa tarjosi mahdollisuuden päästä kiinni omaan tonttiin ja sen myötä vakaampaan asumiseen. Vaikka moni Turun keskeinen tontti meni kaupungin vakavaraiselle eliitille, riitti työväestölle silti huudettavaa.³² Tontteja oli tarjolla eri puolilta kaupunkia ja sen verran paljon, ettei eliitti yksin kyennyt tai halunnut huutaa niitä. Turussa ostajia riitti, sillä tuhannet ihmiset olivat vailla kunnollista kattoa

päänsä päälle, ja asuntopulan ratkaisemiseksi ei ollut juuri muita keinoja.

Uuden asemakaavan mukaisia tontteja huutokaupattiin vuosina 1828–1836 yhteensä 295. Näistä yli kolmannes, 98 tonttia, siirtyi työväestöön kuuluneen henkilön omistukseen joko suoraan huutokaupassa tai huutokaupan ulkopuolelta henkilön ostettua tontin sen alkuperäiseltä kauppaajalta ja lainhuudatettua sen.³³ Yhteensä työläisomistajien määrä vastasi noin seitsemää prosenttia työväestön ruokakunnista kaupungissa.³⁴ Suurimman omistajaryhmän muodostivat kirvesmiehet – kisällit, oppipojat ja lesket –, jotka ostivat 66 tonttia.

31 Paasikivi, ”Engelin asemakaavasta,” 93; Nikula, *Turun kaupungin*, 68.

32 Osa eliitin jäsenistä hankki omistukseensa useampia tontteja, joita sitten myytiin eteenpäin. Jotkut useamman tontin ostaneista henkilöistä toimivat myös palon jälkeisessä jälleenrakennustoimikunnassa, millä saattoi olla vaikutusta asiaan. Ks. enemmän Artukka, ”Katastrofin jälkeinen,” 40.

33 Lukuihin ei ole laskettu lainhuudatusten jälkeisiä tonttimyntejä. Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

34 Vrt. taulukko 1.

Luku vastasi lähes neljänestä kaikista myyntiin tulleista ja yli puolta työväestön ostamista tonteista. Muita isoja ostajaryhmiä olivat kauppiaat ja käsityöläismestarit, mitkä vaka-
varaisempina ja verkostoituneempina tahoina olivat paremmin varustautuneita ostoihin.³⁵

Kirvesmiesten suurta osuutta selittää kaupungissa vallinnut rakennusbuumi ja ammattiyhteisön vaurastuminen sen myötä. Kirvesmiesten osaamista tarvittiin paljon, ja töitä riitti kaikille halukkaille. Tonttihuuto-
kauppojen ja lainhuudatusten ensimmäinen aktiivinen vaihe kesti 1830-luvun lopulle, jonka jälkeen kaupankäynti väheni huomattavasti. Huutokauppoja jatkettiin kuitenkin pitkälle 1800-luvun jälkipuoliskolle asti, joten kaupungin levittäytyminen etenkin läntisille ja eteläisille alueille kesti vuosikymmeniä.³⁶ Ajanjakso suosi ulkotyöläisiä, erityisesti kirvesmiehiä ja muurareita, joiden osaamista tarvittiin jälleenrakennuksessa. Yksi merkki ulkotyöläisten vaurastumisesta on juuri se, että he kykenivät hankkimaan omistukseensa kaupungin huutokauppaamia tontteja ja rakentamaan niille asuntoja.³⁷ Kirvesmiehet olivat kuitenkin omistaneet tontteja ja rakennuksia myös ennen paloa, jolloin tontin omisti 128 turkulaista kirvesmiehenkיסälliä, oppilasta ja leskeä. Heidän tonttinsa muodostivat noin 10 prosenttia tuon aikaisesta tonttien kokonaismäärästä. Kirvesmiehet omistivat siis palon jälkeen huomattavasti suuremman osuuden tonteista kuin ennen paloa.³⁸

Harvalla työväestöön kuuluneella henkilöllä oli lopulta varallisuutta huutaa omistukseensa kokonaista tonttia tai pitää huutamaansa tonttia kovin pitkään hallussaan. Sama koski myös kirvesmiehiä. Tästä syystä

työväestön oli hyödynnettävä strategista ajattelua, jonka tarkoituksena oli jakaa ja keventää tontin hankinnasta aiheutuneita kustannuksia. Yksi strategisen omistamisen muoto oli tonttien pilkkominen ostamisen jälkeen. Näissä tapauksissa henkilö huusi tontin kokonaisuudessaan ja jälleenmyi siitä myöhemmin yhden tai useamman lohkon. Tällaiseen menettelyyn päätyivät muiden muassa kirvesmiehenkיסälli Carl Wikman, joka kolme vuotta hankinnan jälkeen myi puolet tontistaan kirvesmiesmestari Johan Åhlmanille, sekä kirvesmies Johan Sacklin, joka myi omistuksessaan olevan tontin kolmanneksesta yhden neljäsosan taloudenhoitaja Sophia Ryxellille kolme vuotta tontin huutamisen jälkeen.³⁹ Engelin uusi asemakaava mahdollisti tällaisen toiminnan, sillä uudessa asemakaavassa tontit olivat huomattavasti kookkaampia kuin vanhassa asemakaavassa.⁴⁰

Työväestöön kuuluneet omistajat hyödynsivät yhteisomistajuuteen pohjannutta strategiaa myös jo hankintavaiheessa. Huutokaupassa oli mahdollista jakaa omistajuus useamman huutajan kesken, jolloin tontti jaettiin kahteen, kolmeen tai jopa neljään osaan. Tämä mahdollisti pienemmät investointi- ja lainanhoitokustannukset yksittäistä omistajaa kohti. Tällaiseen strategiaan päätyivät esimerkiksi kirvesmiehenkיסällit Henric Ahlqvist, Henric Åkerman ja Henric Renfors sekä apulaisena työskennellyt Carl Korsberg, jotka heinäkuussa 1830 huusivat yhdessä ensimmäisen kaupunginosan korttelissa 21 sijainneen tontin numero 3. Samalla tavalla toimivat myös kirvesmiehenkיסällit Gustaf Erlund ja Timoteus Engström, jotka hankkivat edellä mainittujen kanssa samaan aikaan itselleen

35 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

36 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

37 Nikula, *Turun kaupungin*, 334–336, 344–345.

38 Tonttikirja sääntelemättömistä taloista, H:11, Turun kaupungin tontit ja maat, Maistraatin arkisto, TKA.

39 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

40 Henrik Lilius, ”Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856),” teoksessa *Suomen kaupunkirakentamisen historia*, vol. 2, toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki (Helsinki: SKS, 2014), 126–127.

tontin seitsemänneistä kaupunginosasta. Molemmissa tapauksissa ostajia yhdistävä tekijä oli heidän ammattinsa. Asiakirjat eivät paljasta, työskentelivätkö ostajat yhdessä, mutta oletettavaa on, että yhteys oli syntynyt nimenomaan ammatin kautta.⁴¹

Yhteisomistusta harjoittivat muutkin kuin kirvesmiehet, mutta eivät samassa mittakaavassa. Kirvesmiesten yhteisomistukseen hankittuja tontteja oli Turussa vuosina 1828–1836 yhteensä viisitoista. Moni päätyi yhteisomistajuuteen muiden kuin oman ammatinharjoittajayhteisön jäsenien kanssa. Näin toimivat esimerkiksi kirvesmiehenkisälli Johan Thomander, ruokakauppiiaanpoika Nils Fredrik Cavén ja kuorma-ajuri Henric Ylén, jotka hankkivat yhdessä tontin seitsemänneistä kaupunginosasta vuonna 1829. Kauppiaat, säätyläiset ja käsityöläismestarit eivät yhteishankintamenettelyä juuri harjoittaneet, sillä heillä oli paremmat taloudelliset valmiudet kokonaisen tontin hankintaan. Toisaalta yhteiskunnallinen asema ei aukottomasti enustanut tontin hankintamenetelmää, vaikka käytettävissä oleva varallisuus siihen vaikutti. Tontteja onnistuivat huutamaaan ilman kumppaneita esimerkiksi muurarinapulainen Gustaf Sjöblom, laudankantaja Isaac Lundgren ja merimiehenleski Helena Maskulin.⁴²

Turun palon jälkeinen uudelleenrakentaminen oli niin suuri operaatio, ettei sitä ollut mahdollista toteuttaa ilman yhteiskunnan merkittävää taloudellista panostusta. Monet omaisuutensa menettäneet kaupunkilaiset tarvitsivat ulkopuolisista tukea, jotta he kykenivät ponnistamaan takaisin jaloilleen. Tässä kaupunki tuli avuksi asuinrakentamiseen tarjoamallaan korottomilla lainoilla, joiden tarkoituksena oli rahoittaa kivi- tai puutalon

rakentaminen uusille tonteille. Kaikille lainahanat eivät kuitenkaan auenneet, sillä lainan saadakseen henkilön oli annettava joko riittävät aineelliset vakuudet tai hyväksyttävät takaajat.⁴³

Vakuusmenettelystä johtuen lainan hakijat olivat useimmiten kauppiaita, käsityöläismestareita ja säätyläisvirkamiehiä sekä heidän leskiään. Lainan saaminen vaati taloudellista ja sosiaalista pääomaa, jota harvalla työväestöön kuuluneella oli riittävästi. Tähänkin tekivät poikkeuksen kirvesmiehenkisällit ja -oppipojat, jotka saivat kymmenkunta lainaa rakennuksilleen. Kirvesmiehistä koostunut harvalukuinen lainanantajaryhmä myös takasi lainoja. Sen sijaan vain harva kisälli ja oppipoika kykeni takaamaan omistuksillaan tuhansiin rupliinousseita lainasummia.⁴⁴

Aineistot eivät paljasta, millä keinoin eri yhteiskuntaryhmiin kuuluneet ostajat rahoittivat tonttien hankinnan huutokaupoista. Palossa tuhoutuneista tonteista oli saatavilla korvauksia, joita aikaisemmin Turusta tontin omistaneet kykenivät hyödyntämään uuden hankinnassa, mutta kaikkien kohdalla tästä tuskin oli kyse. Osa kirvesmiehistä saattoi lainata rahat yksityisiltä markkinoilta, osa taas säästämällä työstä, jota kaupungissa oli tarjolla runsaasti. Joka tapauksessa palo ei merkinnyt työväestölle yksinomaan katastrofia, sillä pienelle osalle se tarjosi myös mahdollisuuksia oman asuintilanteen parantamiseen. Suurella enemmistöllä työläisistä ei ollut kuitenkaan edellytyksiä hankkia omaa tonttia ja asuntoa. Kaikkein köyhimmille – kuten köyhäinhuoneen asukkaille – haaveet oman elämän, asumismukavuuden ja sosiaalisen aseman parantamisesta eivät olleet realistisia.

41 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

42 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

43 Korottomien talolainojen luettelot, T3b:6–7, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.

44 Korottomien talolainojen luettelot, T3b:6–7, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.



Kurjenkaivonkentän viereinen mäki tunnetaan nykyään Sirkkalan kasarmina. Vuosina 1918–1923 alueella toimi punakaartilaisten vankileiri, ja leirin lakkauttamisen jälkeen alue siirtyi armeijan käyttöön sotilassairaalaksi. Vuosina 2006–2020 kasarmialueella sijaitsi Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Museovirasto on määritellyt kasarmialueen valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Valokuva alueesta on otettu vuonna 1934. Kuva: Turun Sanomat, reprokuva Eija Karnisto / Turun museokeskus.

Työttömät kirvesmiehet, yksinäiset äidit ja turvattomat lapset Turun köyhäintalossa

Suurin osa työväestöstä ja köyhistä asui vuokralaisina kaupungin laita-alueilla, mutta kaikkein huono-osaisimmista kaupunkilaisista huolehdittiin köyhäintalossa, joka oli perustettu kaupunkiin vuonna 1795. Ennen suurlpaloa köyhäintalo oli sijainnut kirkkokorttelissa, mutta tulipalon tuhattua talon sille oli löydettävä uusi paikka. Uusi köyhäintalo päätettiin rakentaa kaupungin itäiselle laidalle 1. kaupunginosan 19. kortteliin Kurjenkaivonkentän viereiselle mäelle. Mäki oli merkitty rakentamattomaksi alueeksi Engelin uudessa asemakaavassa, mutta sen todettiin oleva ainoa

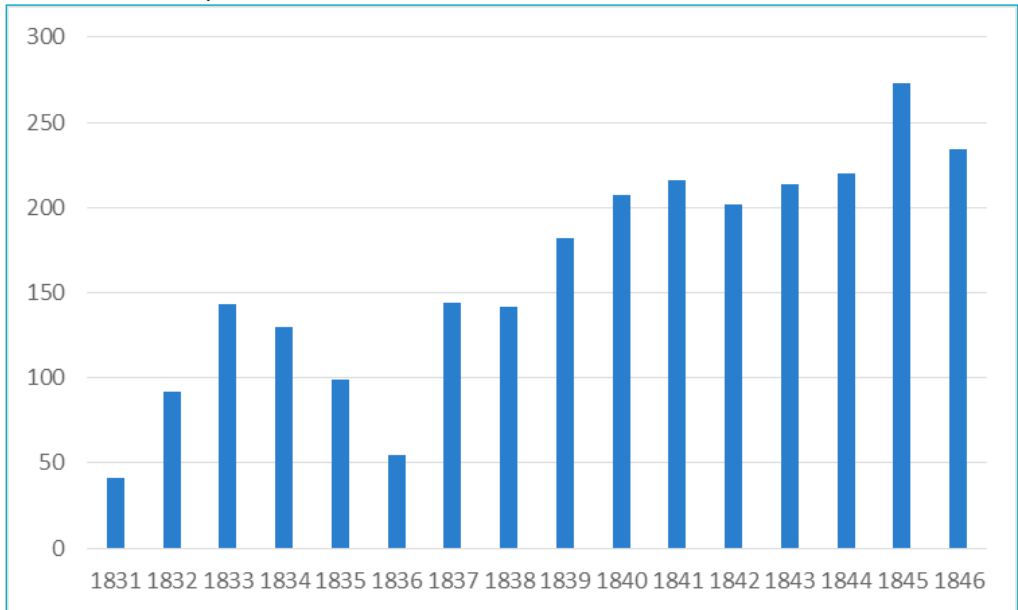
sopiva paikka uudelle köyhäintalolle, jota tarvittiin kipeästi palon kurjistamassa kaupungissa. Kaupunginarkkitehti Pehr Johan Gylichin suunnittelema kolmikerroksinen ja keltaiseksi rapattu kivitalo nousi mäelle vuonna 1831, ja näyttävä rakennus oli kaupunkilaisten mielestä jopa liiankin komea tarkoitukseensa. Köyhäintalo toimi Kurjenkaivonkentällä vuoteen 1846 asti, jolloin alueelle muutti Suomen krenatööritarkk'ampujapataljoona.⁴⁵

Köyhäinapu oli tarkoitettu ainoastaan työkyvyttömille, joten köyhäintalon asukkaat oli vapautettu henkirahasta. Henkikirjoihin köyhäintalon asukkaat kirjattiin kuten muutkin kaupunkilaiset: heistä merkittiin ylös ammatti tai sosiaalinen asema⁴⁶, nimi, ikä (alaikäinen,

⁴⁵ Harri Kalpa, *Muuttuva kaupunki: Turku eilen ja tänään*, vol. 2 (Turku: Oy Turun Sanomat, 1971), 98–99; Nikula, *Turun kaupungin*, 216–221.

⁴⁶ Asema on jätetty merkisemättä vuonna 1836 ja 1837. Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, ja 1837, T:31, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

Kuvio 1. Turun köyhäntalon asukasmäärä vuosina 1831–1846.



Lähteet: Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

aikuinen tai vanhus), sukupuoli ja tieto siitä, että he saivat köyhänapua.⁴⁷ Kirjanpidon käytännöt kuitenkin vaihtelivat. Vuoden 1832 henkikirjassa asukkaita ei ole jaoteltu sukupuolen vaan ainoastaan iän mukaan, ja vuodesta 1836 eteenpäin henkikirjoittajat eivät nähneet enää tarpeelliseksi erotella vanhuksia työikäisistä aikuisista, minkä vuoksi köyhäntalon asukkaat on kirjattu joko alaikäisiksi tai muista syistä henkirahasta vapautetuiksi miehiksi tai naisiksi. Muualla Turussa henkirahasta vapautetut vanhukset merkittiin edelleen omaan sarakkeeseensa, joten synnä saattaa olla pyrkimys tehdä köyhäntalon asukkaiden henkikirjoittamisesta yksinkertaisempaa. Vuodesta 1843 eteenpäin asukkaista merkittiin ylös vain alaikäisten, miesten ja naisten lukumäärät.

Uuden köyhäntalon ensimmäisenä toimintavuonna talossa oli asukkaita verrattain vähän, alle 50. Todellisuudessa köyhäinhoidokkeja oli kaupungissa enemmänkin, sillä palon jälkeen kului muutamia vuosia ennen kuin köyhäinhoito saatiin organisoiduksi uudelleen yhden katon alle. Köyhien ahdinko näkyy köyhäntalon asukasmäärässä erityisesti vuodesta 1839 eteenpäin, jolloin talon asukasluku ylitti ensimmäisen kerran 150 asukkaan rajan. Etenkin työväestön köyhtymistä selittää 1840-luvulla se, että kaupungin jälleenrakentamisen edistyttyä kirvesmiehille ja muurareille oli tarjolla entistä vähemmän töitä, ja myös se, että kaupunkia koettelivat lukuisat kolera-epidemiät.⁴⁸ Vuonna 1845 köyhäntalossa asui erityisen paljon kaupunkilaisia, yhteensä 273

⁴⁷ Köyhänapu on merkitty henkikirjoihin vaihtelevasti muodoissa *fattigförsörjning*, *fattighjelp*, *fattigmedel*, *fattigomvårdnand*, *fattigskäftel* ja *fattigvård*. Yleisin muoto on *fattigvård*. Asukkaita kutsuttiin kunnanvaivaisiksi (*fattighjon*) ensimmäistä kertaa vuoden 1836 henkikirjassa. Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

⁴⁸ Nikula, *Turun kaupungin*, 221, 225

alaikäistä ja aikuista, mikä oli kaksi prosenttia kaupungin henkikirjoitetuista asukkaista.⁴⁹

Taulukko 2. Lasten, miesten ja naisten prosentuaalinen osuus Turun köyhäntalon asukkaista vuosina 1831–1846.

Vuosi	Lapset (%)	Miehet (%)	Naiset (%)
1831	15	27	59
1832	26	17	57
1833	25	17	58
1834	27	15	59
1835	27	17	56
1836	7	31	62
1837	7	40	53
1838	<i>lukuja ei merkitty</i>		
1839	41	19	41
1840	46	16	38
1841	45	20	35
1842	48	19	34
1843	49	19	32
1844	58	20	21
1845	45	26	30
1846	47	25	28

Lähteet: Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA Helsinki.

Työläistäustaiset naiset ja alle 15-vuotiaat alaikäiset lapset muodostivat valtaosan köyhäntalon asukkaista. Oli tyypillistä, että köyhäntaloon joutunut nainen oli joko työskennellyt piikana tai tehnyt muuta pienipalkkaista työtä, synnyttänyt yhden tai useamman aviottoman lapsen tai joutunut turvautumaan köyhänapuun ikäännyttyään tai jäätyään leskeksi.

Jos naisella oli alaikäisiä lapsia, he muuttivat köyhäntaloon äitinsä mukana. Vuosina 1836–1837 henkikirjoittaja merkitsi ainoastaan tällaiset lapset alaikäisten sarakkeisiin. Muut lapset merkittiin miesten ja naisten sarakkeisiin, vaikka heidän asemakseen olikin kirjattu *flicka* tai *gosse*.⁵⁰ Lasten ja nuorten todellinen osuus köyhäntalon asukkaista oli tällöin siis suurempi kuin ensisilmäyksen perusteella näyttää.

Köyhäntalo oli myös orpojen ja turvattomien lasten ja nuorten paikka, ja on huomattavaa, että vuodesta 1840 eteenpäin lähes puolet talon asukkaista oli alaikäisiä lapsia. Vuosien 1840–1842 henkikirjoissa alaikäiset lapset onkin merkitty oman otsikkonsa alle (”fader och moderlöse barn, hvilka uppå Fattig Cassans bekostand underhållas”). Aikakauden ihanteena oli sijoittaa tällaiset lapset maaseudulle hyviin koteihin, mutta todellisuudessa vain harva turkulainen lapsi sijoitettiin maaseudulle. Ainoat köyhäntalon rippikirjoissa mainitut maalle sijoitetut, köyhänapua saavat ja myös köyhäntalon henkikirjoihin kirjatut lapset olivat Fredrica Antonetta Grundström (s. 1819), Maria Vilhelmina Villberg (s. 1826) ja Maria Gustava Veander (s. 1828), jotka saivat köyhänapua 1830-luvulla. Köyhänapua sai myös nuori isätön poika Otto Vilhelm Stenborg. Hänelle annettiin avustusta, vaikka hän asui ainakin hetkittäin kaupungin ulkopuolella, synnyinpitäjässään Perniössä.⁵¹

Köyhäinhoidokeiksi joutuneista miehistä lähes kaikki olivat entisiä ulkotyöläisiä. Tyypillinen köyhäntaloon joutunut mies oli ennen köyhänapuun turvautumistaan tehnyt fyysisistä työtä esimerkiksi käsityöläisoppilaana tai -kisällinä. Tavallisin köyhäntalon asukkaan ammatti oli muurarin- tai kirvesmiehenki-

49 Kaupungin asukasluku oli todellisuudessa suurempi kuin henkikirjoihin on merkitty, koska kaikkia kaupunkilaisia ei henkikirjoitettu ja koska evankelisluterilaisten seurakuntien lisäksi kaupungissa oli muun muassa ortodoksinen seurakunta. Turun evankelisluterilaisten seurakuntien väestötaulukoiden perusteella esimerkiksi vuonna 1835 kaupungissa oli 13 185 asukasta. Nikula, *Turun kaupungin*, 125–130.

50 Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, ja 1837, T:31, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

51 Turun kaupungin henkikirja 1833, T:25, KA; Turun suomalaisen seurakunnan rippikirja 1836–1842, I Aa1:65, s. 172 ja 175, KA, Helsinki.

sälli, ja asukkaissa oli myös lukuisia muita entisiä käsityöläisten, kuten suutarien, räätälien ja seppien, oppilaita ja kisällejä. Lisäksi joukkoon kuului renkejä, ajureita ja sotamiehiä. Toisaalta korkeakaan sosiaalinen asema ei välttämättä taannut hyvää toimeentuloa ja elämää, ja köyhäintalossa asui myös koulutettua väkeä. Vuosina 1831–1835 heitä olivat entinen apulaislääkäri Johan Henric Julin ja vuosina 1834–1838 entinen opiskelija Gustaf Ulric Rindell.⁵² Pieni osa asukkaista oli myös syyllistynyt elämässään rikoksiin. Vuoden 1841 henkikirjassa mainitaan 25 köyhäinapua saavaa pakkotyölaitoksen asukasta, joista 16 oli miehiä ja yhdeksän naisia.⁵³ Turkuun vuonna 1841 perustetun väliaikaisen pakkotyölaitoksen asukkaita asui siis ilmeisesti myös köyhäintalossa.⁵⁴

Muutamit köyhäintalon asukkaat kärsivät erilaisista mielen sairauksista tai olivat muulla tavoin sairaita tai vammautuneita. Nämä merkittiin henkikirjoihin ”heikkomielisiksi” tai ”vähäjärkisiksi” (*sinnesvag, vansinnigt, sinnesröda, mindrevetande*), sairaskohtauksen (*slagrörd*) saaneiksi, raihnaiseksi (*bräcklig*), epileptikoiksi, kuulo- tai näkövammaisiksi tai haavoittuneiksi. Vuonna 1839 taloon oli tullut kuuromykkä mies, jonka nimeä ei saatu selville ja joka merkittiin henkikirjoihin titelillä ”döfstum karlen till namnet okänd”.⁵⁵ Vuosina 1840–1842 nämä yleiskunnoltaan heikot kirjattiin erikseen otsikon ”äldrige och bräcklige personer, som njuter fattig försörjning” alle. He kärsivät monenlaisesta kasautuneesta huono-osaisuudesta, ja heitä huonomassa asemassa olivat ainoastaan vangit.⁵⁶

Henkikirjojen kaltainen väestörekisteriaineisto tarjoaa satunnaisia terveydentilaa koskevia huomautuksia lukuun ottamatta varsin vähän selityksiä sille, miksi kukin asukas oli köyhäintaloon päätenyt. Ne kuitenkin osoittavat, että kaupungin huono-osaisimman ja syvästä köyhyydestä kärsivän joukon muodostivat työväestö ja erityisesti turvattomat lapset ja naiset. Turun paloa seuranneina vuosina köyhäintalossa ei yhtä asukasta lukuun ottamatta asunut lainkaan ylempiin säätyihin kuuluneita, mikä kertoo siitä, että työväestöllä oli huomattavasti vähäisemmät sosiaaliset ja taloudelliset resurssit kuin parempiosaisilla.

Lopuksi

Artikkelimme osoittaa, että 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten kaupunkilaisyöväestö oli varsin heterogeeninen ryhmä kisällejä, oppipoikia, ulkotyöläisiä, palvelusväkeä, merimiehiä ja itsensä elättäneitä työläisnaisia. Näkyvissä olevat ja näkymättömät hierarkiat lävistivät ryhmää, ja köyhyys kosketti monenkirjavasti ryhmään kuuluneita.

Suurin osa Turun työväestöstä mahtui köyhän määritelmän sisälle, mutta joillekin yhteiskunnalliset muutokset tarjosivat mahdollisuuksia oman sosioekonomisen aseman parantamiseen. Tällainen yhteiskunnallinen muutos koettiin Turun jälleenrakennuksen yhteydessä 1830-luvulla, jolloin monelle ulkotyöläiselle tarjoutui hyvät työllistymismahdollisuudet. Rakennusbuumi hyödytti erityisesti kirvesmiehiä, vaikka myös heiltä oman tontin ja asunnon hankinta vaati usein strategista ajattelua ja yhteistyötä. Jälleenrakennuksen

52 Turun kaupungin henkikirjat 1831, T:23; 1832, T:24; 1833, T:25; 1834, T:27; 1835, T:29; 1836, T:30; 1837, T:31; 1838, T:33; Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

53 Turun kaupungin henkikirja 1841, T:39, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

54 Veikko Virtanen, ”Turun työ- ja ojennuslaitoksen sekä rangaistusvankilan perustamisvaiheet vv. 1839–1863,” teoksessa *Turun Historiallinen Arkisto*, vol. 11, *Professori Einar W. Juvalle hänen 7.1.1952 täyttäänsään 60 vuotta* (Turku: THY, 1951), 563–564.

55 Turun kaupungin henkikirja 1839, T:35, s. 1321, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

56 Turun kaupungin henkikirjat 1840, T:37; 1841, T:39; 1842, T:41, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki; Vainio-Korhonen, ”Varhaismoderni Luostarinmäki,” 58–60.

vaiheet osoittivat, että asema työväestön jäsenenä ei vielä yksin tarkoittanut köyhyyttä.

Tässä artikkelissa olemme tutkineet myös köyhäinavun saajia. Useat Turun köyhäintalon asukkaat lukeutuivat työväestöön, mikä osoittaa kaikkein huono-osaisimpien olleen työläistäustaisia. 1840-luvulla ahdingossa olivat esimerkiksi monet Turun jälleenrakennukseen osallistuneet ja sittemmin työttömäksi jääneet kirvesmiehet. Myös moni työläisnainen aviottomine lapsineen joutui etsimään turvaa kaupungin huono-osaisimmille tarkoitettuun talosta, jossa huolehdittiin aikuisten ohella orvoista ja turvattomista lapsista ja nuorista.

Viranomaisasiakirjat ovat niitä aikakauden lähteitä, jotka tarjoavat eniten ymmärrystä tuolloisen työväestön elämästä. Köyhimpien väestöryhmien kokemukset Turun suurpalon jälkeisestä ajasta välittyivät varmasti suullisina kertomuksina sukupolvelta toiselle, mutta nämä tarinat ovat unohtuneet vuosien saatossa. Heidän selviytymistään katastrofista on kuitenkin mahdollista tutkia paneutumalla rippi- ja henkikirjoihin, joiden merkinnöistä voi tavoittaa välähdyksiä työväestön ja köyhien kaupunkilaisten elämästä.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Turun ja Porin läänin henkikirjat.
 Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto.
 Kansallisarkisto (KA), Turku, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto.
 Turun kaupunginarkisto (TKA), Turun raastuvan arkisto.
 Turun kaupunginarkisto (TKA), Maistraatin arkisto.

Sanomalehdet

Turun Wiikko-Sanomata
Åbo Underrättelser

Tutkimuskirjallisuus

- Artukka, Topi. ”Katastrofin jälkeinen Turku.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 33–56. Turku: THY, 2022.
- Artukka, Topi. *Tanssiva kaupunki: Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla*. Helsinki: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, 2021.
- Beattie, Diane. ”Retrieving the Irrecoverable.” *The Reference Librarian* 26, no. 56 (1997): 83–94. https://doi.org/10.1300/J120v26n56_07.
- Carter, Rodney G. S. ”Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence.” *Archivaria* 61 (2006): 215–233. Viitattu 30.7.2022. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12541>.
- Dahlström, Svante. *Åbo brand 1827: Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843*. Åbo: Åbo stads historiska museum, 1929.
- Frigren, Piriita. ”Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä?: Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa.” Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola, 51–70. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Happonen, Päivi. *Sukututkimuksen asiakirjaopas: Väestöhistorialliset arkistolähteet*. Mikkeli: Karjalatietokantasäätiö, 2004.
- Häkkinen, Antti. ”Helsinkiästä alamaailmaa etsimässä.” Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toimittaneet Antti Häkkinen & Mikko Salasuo, 21–50. Tampere: Vastapaino, 2015.
- Ikonen, Kimmo. *Turun koulut aikansa ilmiöinä*. Turku: Turun kaupunki, 2015.
- Jutikkala, Eino. ”Turun suurpalon vaikutus tonttien omistukseen ja tonttien omistajiin.” Teoksessa *Historiallinen Arkisto*. Vol. 58, *Jublaajulkaisu Einar W. Juwan kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta 7.1.1962*, 336–353. Helsinki: SHS, 1962.
- Kalpa, Harri. *Muuttuva kaupunki: Turku eilen ja tänään*. Vol. 2. Turku: Oy Turun Sanomat, 1971.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. ”Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella.” *Historiallinen Aikakauskirja* 105, no. 4 (2007): 420–443.
- Lewis, Oscar. *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books, 1959.
- Leukumaa-Autto, Saila. ”Suhtautuminen köyhyyteen Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle.” Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202012177246>.

- Lilius, Henrik. ”Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856).” Teoksessa *Suomen kaupunkirakentamisen historia*. Vol. 2, toimittaneet Henrik Lilius & Pekka Kärki, 106–267. Helsinki: SKS, 2014.
- Lindqvist, Markku. ”Monenlaisia köyhyysasteita.” *Hyvinvointikatsaus*, no. 1, 2003, 9–13.
- Louhivuori, O. W. ”Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta.” Väitöskirja, Suomen keisarillinen Aleksanterin-yliopisto, 1915.
- Nikula, Oscar. *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turku: Turun kaupunki, 1972.
- Paasikivi, Iina. ”Engelin asemakaava ja sen muuttuminen 1800-luvun aikana.” Teoksessa *Turun katuja ja toreja: Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, toimittaneet Sanna Kupila & Marita Söderström, 77–100. Turku: Turun museokeskus, 2011.
- Pulma, Panu & Oiva Turpeinen. *Suomen Lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 1987.
- Pulma, Panu. ”Vaivaisten valtakunta.” Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, toimittaneet Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, 15–35. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 1994.
- Saarenpää, Taina & Panu Savolainen. ”Turkulaisten jäljillä – Arkistot, historiallisen tiedon reunaehdot ja tutkimusprosessi.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 13–29. Turku: THY, 2022.
- Saarenpää, Taina & Kirsi Vainio-Korhonen. ”Juoppoutta ja näpistyksiä – Luostarinmäen asukkaiden kokemuksia osattomuudesta.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 126–141. Turku: THY, 2022.
- Salmi, Hannu. ”Catastrophe, Emotions and Guilt – The Great Fire of Turku 1827.” Teoksessa *Catastrophe, Gender and Urban Experience, 1648–1920*, toimittaneet Deborah Simonton & Hannu Salmi, 121–138. New York: Routledge, 2017.
- Sundstén, Taru. ”Turun kaupunkikuvan kehitys vuoden 1827 palosta nykypäivään.” Teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toimittaneet Vilho Niitemaa, Oscar Nikula & Tapio Sormunen, 221–288. Turku: THY, 1979.
- Syvänen, Maria & Noora Viljamaa. ”Luostarinmäen lapsiperheet 1800-luvun alkupuolella.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 63–79. Turku: THY, 2022.
- Törmälehto, Veli-Matti. ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä.” *Hyvinvointikatsaus*, no. 4, 2021. Viitattu 29.8.2022. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-12-10_001.html.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli.” Teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: Sukupuolten historiaa*, toimittanut Anu Lahtinen, 184–199. Turku: THY, 2001.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Ruokaa, vaatteita, hoivaa: Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Helsinki: SKS, 2002.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Vastuullinen historia.” Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola, 29–47. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityö 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: SKS, 2018.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Kadonneet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa.” Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniitty & Ulla-Maija Peltonen, 146–165. Helsinki: SKS, 2021.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Varhaismoderni Luostarinmäki köyhyyden ja huono-osaisuuden ilmentäjänä.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 58–61. Turku: THY, 2022.
- Viljamaa, Noora, Kirsi Vainio-Korhonen, Ida Mäkinen, Ida & Aura Peltoniemi. ”Luostarinmäen koululaiset ja sosiaalisen osallisuuden mahdollisuus.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 112–123. Turku: THY, 2022.
- Virtanen, Veikko. ”Turun työ- ja ojennuslaitoksen sekä rangaistusvankilan perustamisvaiheet vv. 1839–1863.” Teoksessa *Turun Historiallinen Arkisto*. Vol. 11, *Professori Einar W. Juvalle hänen 7.1.1952 täyttäänsään 60 vuotta*, 563–576. Turku: THY, 1951.
- Woolf, Stuart. *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. London: Methuen, 1986.